

ALEVİ-BEKTAŞI KÜLTÜRÜNÜN TÜRK HALK İNANIŞLARI VE UYGULAMALARINA YANSIMASI* **

The Reflection of Alevi-Bektashi Culture on Turkish Folk Beliefs and Practices

Bekir ŞİŞMAN***

Mehmet ŞAHİN****

Öz

Türklerin İslamiyet'i kabulü ve ardından da Anadolu coğrafyasına göçü ile birlikte Anadolu sahasında kültürel bağlamda senkretik bir yapı meydana gelmiştir. Anadolu'da yaşamış birçok medeniyetin ardında bırakmış olduğu inançsal ve kültürel ortam, Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte kökeni Orta Asya'ya dayanan Türk kültürü ve inançlarını da kısmen etkilemiştir. Ağırlıklı olarak Anadolu'da Türk kültürünü oluşturan bu senkretik yapı günümüze kadar mitolojiler, destanlar, efsaneler, atasözleri, masallar ve halk inanışları ile taşınmıştır. Yaylak ve kışlak hayatı yaşayan Türkler İslamiyet'i, içinde buldukları Gök Tanrı Dini ile diğer tanışmış oldukları dinlerin/kültürlerin yerel ve evrensel değerlerini tasavvufun da etkisiyle bir araya getirerek kabul etmişlerdir. Bu durum Anadolu'da Hz. Muhammed'e, Hz. Ali'ye, Hz. Fatıma'ya, Hz. Hasan'a ve Hz. Hüseyin'e sevgi, on iki imamla ve onların soyundan geldiğine inanılan dedelere bağlılık çerçevesinde Anadolu Aleviliğini oluşturmuştur. Bu çalışmamızda, Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklarının kendi iç dinamikleri doğrultusunda İslam'ı anlama ve yorumlama farklılıklarından ileri gelen halk inanışlarını tespit etmeye çalıştık. Bu tespit ile birlikte Anadolu sahası Türk halk inançlarının menşei hususuna Alevi-Bektaşî kaynaklı halk inanışlarının da eklenmesini önereceğiz. Yapılan bu çalışmada kullanılan bilgiler Alan Araştırma Yöntemiyle elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu veriler neticesinde Alevi kültürüne ait sözlü ve yazılı kaynaklar aracılığıyla Türk Halk İnanışlarının menşeiine farklı kadrolar eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Bektaşî, halk inanışı, Anadolu sahası, kaynak

Abstract

With the acceptance of Islam by the Turks, and then their migration to the Anatolian geography, a syncretic structure has occurred in the cultural context in the Anatolian field. The religious and cultural environment inherited from a large number of civilizations that had lived in Anatolia also partially influenced the Turkish culture and beliefs that originated in Central Asia with the arrival of Turks in Anatolia. This syncretic structure, which predominantly constitutes the Turkish culture in Anatolia, has been transferred to the present day with mythologies, epics, legends, proverbs, tales and folk beliefs. Nomadic Turks accepted Islam by combining the local and universal values of the Gok Tengri religion and other religions / cultures with the influence of Sufism. This situation created the Anatolian Alevism within the framework of love to Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatima, Hz. Hasan and Hussein, devotion to the twelve imams and dedes/religious guides who are believed to be their descendants in Anatolia. The aim of this study is to examine the folk beliefs of Alevi-Bektashi communities living in Anatolia, arising from differences in understanding and interpreting Islam in

* Makalenin Geliş Tarihi: 29.07.2019, Kabul Tarihi: 17.10.2019. DOI: 10.34189/hbv.92.003

** Bu çalışmada kullanılan bilgiler, 2017 yılında İstanbul'un Küçükçekmece İlçesinde yaşayan ve çoğunlukla Tokat İlinde buraya göç etmiş olan Alevi inancına sahip vatandaşlardan derlenmiştir.

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. Samsun bsisman@omu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5252-9657>

**** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. Doktora Öğr. mehmet602019@outlook.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9925-5625>

line with their own internal dynamics. With this purpose, the addition of Alevi-Bektashi-based folk beliefs to the origin of Turkish folk beliefs in the Anatolian area was discussed. The information used in this study is based on the data obtained by Field Research Method. As a result of these data, different cadres were added to the origin of Turkish Folk Beliefs through oral and written sources of Alevi culture.

Keywords: Alevi, Bektashi, folk beliefs, Anatolian field, source.

1. Giriş

İnanç; sözlük anlamı itibariyle “Allah’a, bir dine veya insanüstü bir güce inanma, iman ve bir düşünceye bağlı bulunma gibi manalara gelir” (Ayverdi, 2011: 559). İnsanoğlunun inanma gereksiniminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan inanç kavramı bir diğer ifade ile “Kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi anlamına gelir” (Boratav, 2013: 13). Her toplumun maddi ve manevi değerlerinde farklılıklar olduğu gibi o toplumlara ait halk inanışlarında da birtakım farklılıklar vardır.

Bu çalışmamıza konu olan Alevi-Bektaşî topluluğunun inanç ve kültürel dünyasını ele alırken Anadolu’ya göç etmeden önceki inanç ve kültürel temaslarına dikkat etmek gerektiğini düşünmekteyiz. Türkmen topluluklarının Anadolu sahanına göç etmeden önce tanıştıkları Gök Tanrı Dini ve bu ekseninde Kamizm, Budizm, Zerdüştlük, Hristiyanlık, Musevilik, Maniheizm gibi inançların oluşturduğu senkretik kültür ortamı Anadolu Aleviliğinin (Alevi-Bektaşî) inanç ve kültür dünyası hususunda önemli izler taşımaktadır.

Çalışmamızda Anadolu sahası Türk halk inanışlarının kaynağı konusunda yukarıda belirttiğimiz senkretik yapının yanı sıra; Alevi-Bektaşî toplumunun kendi iç dinamikleri ve inanç dünyalarından kaynaklı, temelini İslam öncesi temas edilen inanç ve kültür dairelerine götüremeyeceğimiz halk inanışlarının varlığını ortaya koymaya çalışacağız. Halk inanışları ile ilgili yapılacak çalışmalarda –özellikle halk inanışlarının menşei hususunda– Alevi-Bektaşî kaynaklı halk inanışlarına dikkat edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Alevi toplumu, inanç ve kültürel bilgi-birikimlerinin büyük bir çoğunluğunu sözlü kültür ortamında aktararak günümüze ulaştırmıştır. Bu sebeple Anadolu sahası Alevi toplulukları arasında da çeşitli süre farklılıkları mevcuttur. Bu çalışmada ulaştığımız veriler Anadolu Aleviliğinin bütününe kapsamaktadır ve bütün Alevilerce bilinip uygulanmaktadır gibi bir iddiamız söz konusu değildir. Ulaştığımız bu veriler kaynak kişilerimizin bize aktardığı kadardır. Bu bilgilerin bazıları bütün Alevilerce bilinirken bazıları kaynak kişilerin yaşadıkları muhit içerisinde bilinmektedir. Bu durum sözlü kültür aktarımının doğal bir sonucudur.

2. Halk İnanışlarının Menşei

Halk inanışlarının menşei araştırılırken, araştırılan toplumun tarihi süreci tüm yönleri ile ele alınmalıdır. Çünkü insan zihninin bir ürünü olan halk inanışları, insanı

etkileyen tüm unsurlarla irtibatlıdır. Halk inanışlarının menşei insanın ve toplumun psikolojik, sosyolojik, ekonomik, siyasi, teolojik, dış çevre boyutları dikkate alınarak araştırmak gerekir. Bir toplumda saydığımız ve sayamadığımız durumların hepsi halk inanışlarının doğumunda etkindir.

Halk inanışlarının menşei ile ilgili olarak farklı görüşler ifade edilmiştir. Bu görüşlere kısaca değinip ardından önerilerimizi sunacağız.

Şişman'a göre toplumumuzda görülen halk inanışlarının kaynakları şunlardır: "Tek tanrılı dinler, çok tanrılı dinler, Anadolu uygarlıkları, Mısır, Babil, Acem, Fenike, Roma ve Helenler gibi ilkçağ kavimleri, eski Türk dinleri (özellikle Şamanizm), bazı din büyüklerinin sözleri, peygamberimizin hadislerinin farklı yorumlanması ve günlük yaşam olayları" (2000: 108).

Eyuboğlu'na göre Anadolu inanışlarının özelliklerinden biri, "Anadolu dışında (çok eski çağlar bir yana) bir kaynağı yoktur" (2014: 40). Yine Eyuboğlu'na göre, "Anadolu inançlarının da, öteki uluslardaki inançların da üç büyük kaynağı vardır. Çoktanrıci dinler, tektanrıci dinler, günlük yaşam olayları. Bu kaynakları birbirinden ayrı olarak inceleme gereği yoktur. Üç kaynak da birbirini gerekli kılar, öylesine iç içe, öz özdedir" (2014: 33).

Abdülkadir İnan'a göre Anadolu'da yaşayan halk inanışlarının birçoğunun kökeninde Orta Asya ve yine Türklerin eski dini olan Şamanizm yatmaktadır (2015: 207). İnan, Anadolu'da var olan birçok halk inancı uygulamasının değişik toplumlardan ve dinlerden geçtiğini vurgulamaktadır. Örneğin, at nalını uğurlu saymak İtalyanlardan Türklere geçerken, mum yakma âdeti de Hristiyanlardan Müslüman Türklere geçmiştir. Ayrıca muska ve tılsımlar ilkel toplulukların inanışlarından diğer dinlere geçmiş ve bu Anadolu'ya kadar taşınmıştır (1976: 203-208).

"Halk inançları, bazen daha evvelki kitap ehli olan veya olmayan dinlerden, mensubu buldukları dinlerin yapılarına renk katarlar; bazen de halk inançları, büyücülük ve falcılıkla birleşirler. Halk dinlerinin halk tarafından algılanma ve yorumlanma yanılığları da halk inançlarının oluşmasına yol açabilmektedir. Bu çevrelerin oluşmasına, tarikat gibi cemaatlerin uzantıları olan bir kısım toplum kesimleri de katılır. Böylece, bir ülkede, adeta resmî din ve onun dışında gelişen dinî çevreler oluşur" (Kalafat, 2011: 23).

Bunların dışında Anadolu'da Türkler İslam dairesi içerisinde Fars ve Arap edebiyatını örnek alarak kitaplar yazılmaya ve tercüme eserler artmaya başlanmıştır. Bu eserleri yazan yazarlar bir yandan da din büyükleri olarak kabul edildikleri için onların sözleri ve tespitleri de Anadolu'daki halk inanışlarının bazılarının menşei olmuşlardır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, insanda bulunan uzuvların insanın karakteri üzerindeki etkilerini anlattığı *Marifetname* kitabında bulunan birçok hüküm Anadolu'da halk inanışı olarak yaşamaktadır. Bu inanışlardan birkaçı şöyledir:

Omuzu sivri olan hırsız ve işleri yaman olur. Eğri omuzlu kişinin, işi eğri olur. Kısa omuz eblehin, düşkün omuz, efilindir. Mutedil olan omuz sahibi, rumuz anlar. Kolu eğri ve kısa olsa, o şerli olur. Bileği uzun olursa, istemeden bahşiş verir. Eğer küçük olduysa el, o misilsiz ve güzeldir. Parmağı uzun olan, bilgi sahibi ve hüner ehlidir. Parmağı yumuşak olan, şüphesiz zeyrek olur. Tırnağı geniş olmasa, akşam sabah sev onu. Tırnağı yumru ve çizik olsa, o bilmez yazık. Tırnağı yassı ve düz olsa, olur eli uz (İbrahim Hakkı, 2017: 478).

Yıllarla ilgili tespitler ise şu şekildedir:

Köpek yılı gelince: Buğday ve ekme hem kıymetli hem pahalı olur. Cinayet ve ölüm çok olur. Hırsızlık, hile ve şeytanlık artar. Kış hafif olur, meyveler ucuz olur. Kışın gece-gündüz emniyet olur. O sene doğan kız veya oğul, kötü sözlü, hırslı ve obur olur. Ortasında doğan, kavga eder. Sonunda doğan vefalı ve kanaatli olur (Erzurumlu İbrahim Hakkı: 304)

Marifetname gibi içerisinde öğüt ve çeşitli bilgiler taşıyan kitaplar halk tarafından okunmuş ve günlük hayatlarında bu kitaplardaki bilgilere uygulanmaya başlanmıştır. Zamanla bu bilgiler halk inancı biçimine dönüşmüştür.

Feridüddin Attar'ın *Pendname* adlı eserinde halk inanışlarına kaynaklık teşkil eden ifadeleri ise şöyle sıralayabiliriz:

“Ölüye uzun uzun bakan kimsenin ömrü kuşkusuz azalır” (2013: 45). “Elleri yüze vurmak uğursuzluk getirir, çirkin bir davranıştır. Gece aynaya bakmak iyi değildir. Elini çenenin altına koyma, bu hareket hal ehlinin nezdinde buz gibi soğuk düşer. Dört ayaklı sürüsüne rastgelirsen eğer, sakın aralarına girme. Geceleri çıplak yatan kimsenin kısmeti eksilir, üryan hâlde tuvalet yapmak da fakirliğe sebebiyet verir, ardından da birçok gam ve keder getirir ve insanı ihtiyarlatır. Eğer Allah'tan (cellecelaluhu) nimet istiyorsan ekme kırıntılarını ayak altına dökme, geceleri evini süpürme, süprüntüleri de kapı arkasına bırakma. Eğer babanı ve anneni isimleriyle çağırırsan Cenab-ı Hakk'ın nimeti sana haram olur. Rastgelen her çöple dişini karıştırırsan, yokluğa düşersin, ziyana uğrarsın. Asla kapı eşiğine oturma, bu davranışla rızkın eksilir, kapı kenarına yaslanmaktan da kaçın böyle huylardan daima uzak dur. Elbiseyi üstüneyken dikmek doğru değildir. Ey derviş! Eteğinle rızkını temizlersen rızkın azalır. Nefesinle feneri canlandırmak iyi değildir, ateş dumanının burnuna kaçmasına yol verme. Başkasının tarağı ile sakalını tarama. Dilencilerden ekme parçaları satın alma, çünkü bu alışveriş yoksulluk getirir. Örümcek ağlarını evinden temizle, onların varlığı bereketi kaçıır” (2013: 62-63).

Anadolu'ya yerleşen Türk topluluklarının halk inanışlarını şekillendiren ana etkenler şu şekilde sınıflandırılabilir.

1. Türklerin eski din ve kültür daireleri,
2. Anadolu'da medeniyet kurmuş toplumların Anadolu'ya bırakmış oldukları din ve kültür daireleri,

3. Günlük yaşam olayları ve bu olayların kültür ve inanç bağlamına göre insan zihni ile yorumlanması,
4. Benimsenmiş olan yeni din, o dinin kültür dairesi,
5. Toplumda sözü geçen büyüklerin (din ve devlet adamlarının) söylediği sözler ve yazmış oldukları kitaplarda yer alan hükümler,
6. Sembolik anlatıların zamanla anlamsal içeriğini kaybetmesinden kaynaklanan halk inanışları,
7. Alevi-Bektaşî topluluğunun İslam yorumu ve algısından kaynaklı halk inanışları,

Altıncı maddeyi biraz somutlaştırmak gerekirse elmayı örnek olarak verebiliriz. Alevi toplumunda elma önemli sembollerden birisidir. Sembolik anlatımda elmanın içi Fatıma, kabuğu ise Kamber'dir. Bu yüzden elmanın kabuğunun soyulması Alevilerce hoş karşılanmayan bir durum hâline gelmiştir. Bu olayın gerçek anlam taşımadığı, sembolik bir dil örgüsünün ve anlamının olduğu apaçıktır. Ancak zamanla elma ile simgesel hâle getirilen bir bilginin unutulması sadece zahiri görüntüde elmanın kalması, elmaya ayrı bir önem katmıştır. Tasavvufi anlamda her eşyanın zahiri görüntüsünün ve kullanımının altında batını anlamı ve kullanımı vardır. Eşya ile sembolleştirilen bilgiler unutulduğunda eşyalar şekilsel anlamda değer kazanır. Bugün birçok uygulamanın ve halk inancının sebebinin bilinmemesinin etkilerinden birisi de geçmişte anlam bağı kurulan birçok eşyanın zamanla anlamını yitirmesinden kaynaklanmaktadır.

Anadolu sahası Türk halk inanışlarına baktığımızda, Anadolu'da bulunan toplulukların, kabul ettikleri dini yorumlama ve anlama biçimlerinin de halk inanışlarına kaynaklık ettiğini görmekteyiz. Alevi-Bektaşî toplumundan derlenen halk inanışları incelendiğinde, o toplumun inanç dünyasına ait/has unsurları görebiliriz.

Alevi-Bektaşî toplumunun İslam dinini yorumlayıp anlamasında ön plana çıkartıkları şahıs ve kavramlar etrafında oluşan halk inanışları kimi araştırmacılar tarafından Orta Asya Türk inanışları ile ilişkilendirilmiştir.¹ Ancak bazı halk inanış ve uygulamalarını Orta Asya Türk inanış sistemi ile ilişkilendiremeyeceğimiz de bir gerçektir. Bu konularla ilgili yeterli örneklendirmeleri ilerleyen bölümlerde yapacağız.

Her kültür olgusunu Orta Asya-Türk etkisiyle açıklamak, işin kolayına gitmek, bizi aceleci ve yanıltıcı sonuçlara sevk edebilir. Ancak oluşum ve gelişim zincirinin halkalarını tamamlamadan, her töreni, her inanışı doğrudan üstünde yaşadığımız topraklarda oluşmuş bir kültür kökenine çıkarmaya kalkışmak da aynı derecede yanıltıcı olabilir. Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce de eski yaşadıkları yerlerde ve göç yolları boyunca Anadolu'daki uygarlıkların birçok öğelerinin yayıldığı bölgelerde kültür alışverişlerinde bulunmuş olduklarını unutmamak gerekir. Halk geleneklerinin kökenlerini araştırma gibi zor ve karmaşık bir işte en doğru yöntem, en yakın kültürel gelişimlerden uzaklara doğru ağır ve ihtiyatlı bir yürüyüşle yol almaktır (Boratav, 2013: 297).

3. Alevi-Bektaşî Kaynaklı Halk İnanışları

Alevi-Bektaşî kavramını birlikte kullanmamızın sebebi aynı toplumu ifade etmesinden dolayıdır. Melikoff'un da değindiği gibi bu iki ifade Türk halk İslamlığı olgusuna bağlıdır (2015: 29). Biz burada Alevi-Bektaşî ifadesini “Anadolu Aleviliği” ifadesi ile eşanlamda kullanacağız.

Alevi kelimesi sözlüklerde; “Aleviliği benimsemiş olan kimse ile Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın neslinden gelen kimse” anlamında kullanılmıştır. Alevilik başlığında ise şu anlam karşımıza çıkıyor: “Alevi olma durumu. Türk milletinin Orta Asya'dan gelen inanç ve geleneklerinin ve Anadolu'daki çeşitli manevi cereyanların, tasavvufun tesiriyle gelişmiş olan, esasını Hz. Ali ve Ehli Beyt'e bağlılığın teşkil ettiği, Hz. Muhammed'den sonra imamet ve hilafetin Hz. Ali'de olduğunu kabul eden İslam dininin bir yorumu”(Ayverdi:2011: 41).

“İslam peygamberi Hz. Muhammed'in ailesi, Müslümanlar için kutsal olarak kabul edilir. Bu kişilere saygı gösterilir. Özellikle Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın, Hz. Ali ile olan evliliğinden doğan çocuklara ayrı bir önem verilmiştir. İşte Alevi sözcüğü ilk olarak Hz. Ali'nin soyundan gelenleri tanımlamak için kullanılırken zamanla kutlu olarak görülen bu soya bağlananları, bu soyu sevenleri de tanımlamak için kullanılmıştır. Söz konusu Ali evlatlarına olan saygı Ehl-i Beyt inancı temelinde bir araya gelmiştir” (Işık ve Aydın, 2018: 43).

Emeviler ve Abbasiler döneminde yaşanan siyasi kavgalar Türklerin İslamlaşmasını geciktirmiştir. Söz konusu dönemde Ehl-i Beyt evlatları İslam'ın Türkler arasında gönül fethiyle yayılmasını sağlamışlardır. Türkleri, Ehl-i Beyt sevgisi temelinde ahlak, edep, doğruluk gibi kavramlarla İslamlaştırmışlardır. Ehl-i Beyt evlatlarının özellikle Oğuzlar boyuna mensup ailelerle evlilik yoluyla kurdukları akrabalık ilişkisi, Horasan erenleri süreğinin ortaya çıkmasını ve bu süreğin Anadolu'da doğacak İslam anlayışının oluşmasını büyük ölçüde etkilemiştir. Türklerin ve Horasan ekolünde yetişmiş dervişlerin, Anadolu'ya yaptıkları göçlerle Hz. Ali'nin menkıbevi hayatı etrafında oluşan ve eski Türk töresiyle İslam'ın sentezi olan yeni İslam okuması/anlayışı, Anadolu'ya gelmiştir. Türklerin bu İslam okuması/anlayışı eski gelenek ve inançlarını İslam'a dâhil etmelerine sebep olmuştur. Zira bir toplumun bir dini benimserken geçmiş inanma ve mitlerini bir anda silmeleri beklenemez. Bu sebeple Türklerin İslam'ı Ehl-i Beyt evlatları ve Horasan erenleri ile öğrenmeleri kendi inançlarıyla yeni din arasında paralellik kurmaları Anadolu Aleviliğinin temelini atmıştır (Işık ve Aydın, 2018: 47).

Anadolu Aleviliği içerisinde şekillenmiş, kaynağını bu toplumun inanç algısından almış halk inanış ve uygulamalarını çeşitli başlıklar altında ortaya koymaya çalışacağız.

3.1. Geçiş Dönemlerinde Görülen İnanış ve Uygulamalar

Bu başlık altında vereceğimiz halk inanışları doğum-evlilik ve ölüm olarak adlandırdığımız geçiş dönemleri ile ilgilidir.

3.1.1. Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Zor doğum yapan annenin kolay doğum yapması için doğum yapacağı odanın eşığıne üç kez vurdururlar. Anne eşığe vururken “Medet Mürvet Ya Ali” der. (KK-2)

Bu uygulamada Hz. Ali’den yardım dilemeyi görmekteyiz. Hz. Ali, Alevi toplumu için darda zorda kalındığında yardım istenilen biridir. Ancak burada Hz. Fatıma’nın düşürdüğüne inanılan Medet ile Mürüvvet adlı iki çocuğunun isimlerinin anılması önemlidir. İnanışa göre Hz. Peygamberin hakka yürütmesinden sonra birtakım kişiler tarafından Fatıma’nın evi basılır. Fatıma kapıyı açmak istemediğinde kapı tekmelenir ve o esnada Fatıma ikiz çocuklarını eşığe düşürür, aynı zamanda da kaburgaları kırılır. Bu sebeple eşığe gidilip Fatıma’dan, eşi Ali’den ve doğmamış çocukları olan Medet ile Mürüvvet’ten yardım istenilir.

Afyon’da derlenen bir bilgiye göre ise bu durum şöyle aktarılmaktadır:

“Bir Alevi-Bektaşî köyü olan Afyonkarahisar/Sandıklı’ya bağlı Selçik köyünde, ateş ve ocak etrafında şekillenen bu inanış ve uygulamaların sebebini izah eden bir efsane Fatma Ana’ya dayandırılarak anlatılmaktadır. Bu efsaneye göre Hz. Fatma, ikiz bebeklere hamile olduğu bir zamanda kendisini çok zorladığı için düşük yapmıştır. Hz. Fatma’nın düşen çocuklarının biri eşığe, diğeri ise ocağa gömülmüştür. Bu çocukların isimleri gömüldükleri ocak ve eşığe isim olmuştur. Selçik köyünde ocak “medet”, eşik ise “mürvet” olarak adlandırılır. Bu efsanede Fatma Ana, eski Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan “eşik” ve “ocak” iyelerinin yerini alarak, mitik varlıkları kendi şahsiyetinde eritmiş, bu anlatı ise mitik bir anlatıdan tarihi ve dinî bir hüviyete bürünmüştür. Anlatı ister mitik, ister tarihi veya dinî bir hüviyette olsun, “ateş” ve “eşik” etrafındaki inanışlar aynen devam etmektedir: Alevî inancında eşığe basılmaz, ocağa su dökülmez, ocak pis tutulmaz vb.” (Kumartaşlıoğlu, 2015: 112).

Afyon’da derlenen bu bilgide ön plana çıkan eşik ve ocak kavramaları bu inanışı ve uygulamayı eski Türk kültürüne götürse de bizim derlediğimiz bilgide Hz. Fatıma’nın evinin basılması ve iki çocuğunun (bazı yörelerde tek çocuk olarak Muhsin bilinir) düşmesi hadisesinin İslam tarihinde yer aldığına inanılması bu durumu İslamiyet ötesine götürmemektedir.

3.1.2. Evlilikle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Evlilik öncesi ile ilgili aşağıdaki uygulamada Alevi-Bektaşî toplumunda evlilik müessesesine ne denli önem verildiği görülmektedir.

Kız istemeye ailenin kıramayacağı kişilerle gidilir. Bu kişiler genellikle Dedeler olur. Kız istenirken “Allah’ın emri anılır”. Bu işlemde Dede olmak zorundadır. Dede gelin ve damat tarafının babalarını bir seccade üzerine alır ve kız tarafına “Kızımı falanca kişinin oğluna hazır bulunan cemaatin şahitliği ile ve rızalığıyla verdin mi?” diyerek üç defa sorar. Aynı soruları damat tarafına da sorduktan sonra dua eder. Arkasından yüzükler takılır. Bu işlem esnasında evde kapalı olan tüm kapılar açılır ve kilitli

olan nesnelerin kilidi açılır. Bu işlemden sonra yüzük atan kişilere (yani verdikleri sözü bozanlara) “Allah’ın emrini bozdular.” diyerek iyi bakılmaz. Yüzük atmaların ve “Allah’ın emrini” bozmaların artması ile tedbir olarak “Allah’ın emri” dinî nikâh esnasında anılmaya başlanmıştır. (KK-1, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Köylerde damadın hamama götürüldüğü gün “damat donatması” yapılır. Damat donatmasını (giydirmesini) Dedeler yapar. Eğer Dede yok ise bilen bir kişi yapabilir. Damat donatmasında damat ortaya alınır. Yanında temizliği ve günahsızlığı sembol eden küçük bir erkek çocuk olur. Bu çocuğa damadın “sadıcı” derler. Ayrıca bu küçük erkek çocuk damadın ilk çocuğunun erkek olması ve soyunun devam etmesi dileğini de ifade eder. Damadın ve küçük çocuğun (sadıcın) boynuna bir havlu asarlar. Köylerde ise yere seccade serilir, damat ayakkabıları çıkararak seccadenin üzerine çıkar, Dede donatma duasını öyle okumuş. Ancak bu uygulama -seccade sermediğin salonlarında çoğunlukla uygulanmamaktadır. Damadın boynundaki havluyu Dede okuduğu dua ile birlikte damadın boynundan yuvarlak bir daire çizecek şekilde dolandırır. Dede şu sözleri okur:

Kim karışır yaratanın işine
Mevla’m uzun ömürler versin yaşına
Bugün tac-ı devlet kondu başına
Hünkâr devletine, beş ismin² sahibine verelim Muhammed’e salavat

Bu yol kimden kaldı uludan kaldı
Mürüvvet kimden kaldı Ali’den kaldı
Kuşak kuşatmak kimden kaldı Hacı Bektaş Veli’den kaldı
Hünkâr devletine, beş ismin sahibine verelim Muhammed’e salavat

Bu donu kim biçti İdris biçti
Ab-ı hayatı kim içti Hızır içti
Cennetin kapısını kim açtı cömertler açtı
Cömertler ruhuna beş ismin sahibine verelim Muhammed’e salavat

Eyüp seccadeden kaldırmazdı yüzünü
Hakka teslim etmiş idi özünü
Kim dokudu derlerse bezini Şit Aleyhisselam dokudu
Şit peygamber ruhuna beş ismin sahibine verelim Muhammed’e salavat

Her kıta sonunda Dede havluyu damadın boynundan dolandırır. Bu sözlerin arkasından dua eder ve damat donatmasını yapmış olur. (KK-1, KK-4, KK-6)

Bu uygulamada okunan duada Aleviler için ayrı bir öneme sahip olan Ehl-i Beyt inancını görmekteyiz.

Evlenen çiftlerin nikâhını dedeler kıyar. Nikâh İmam Cafer Sadık mezhebi üzerine kıyılır. (KK-1, KK-6)

3.1.3. Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Cenaze defnedildikten sonra akşam ölen kişinin yakınları “Dardan İndirme Erkânı” yaptırırlar. Bu erkânda ölen kişinin varsa borçları ödenir yoksa herkesten razılık alma amaçlı bu erkân yerine getirilir. Kişi musahipli ise musahibi dara durur. Kişinin musahibi yoksa altı erkek, altı kız olmak koşuluyla buluş çağına gelmemiş on iki çocuk darda durabilir. Anadolu’nun büyük bir çoğunluğunda musahibi olmayan kişinin darı çekilmez. Kaynak kişilerimizin yaşadığı bölgede elli altmış yıl evvel musahipli olmayan kişilerin “Dardan İndirme Erkânı” yapılmazmış. Ancak bu son elli altmış yıl içinde köy veya kent fark etmeksizin değişmiş ve yapılmaya başlanmıştır. (KK-1, KK-3, KK-6)

3.2. Geçiş Dönemleri Dışında Kalan Halk İnanışı ve Uygulamaları

3.2.1. Astronomi ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Zühre yıldızı kırk veya kırk bin yılda bir görünür. Alevilerin inanışına göre Zühre yıldızı Hz. Ali’nin alnında görünmüştür. (KK-6)

Alevi toplumu için ayın ve güneşin ayrı bir önemi vardır. Ay Ali’dir, Güneş ise Muhammed’dir. (KK-6,)

Burada Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin yakınlığı ve arasındaki bağın sembolü söz konusudur. Ay güneşten aldığı ışıkla parlar. Buna ise nur denir. Ay ile güneş arasındaki bu ilişki İmam Ali ve Hz. Muhammed arasında da kurulmuştur. Hz. Ali nurunu Hz. Muhammed’den alır. Bu yüzden Hz. Muhammed ile Hz. Ali birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görülür.

3.2.2. Belirli Gün/Vakitlerle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Şubat ayı Hızır ayıdır. Bu ayda 3 ile 7 gün arasında oruç tutulur. Oruçtan sonra arpa ve buğdaydan helva biçiminde yiyecek yapılır ve dağıtılır. Bu yiyeceğin adı “Ponut”tur. (KK-2, KK-8)

Perşembe günü hayırlı gündür. Aleviler için ibadet günüdür. Hz. Muhammed perşembe gecesi miraca çıkmış ve kırklar ile cem olmuştur. Cuma akşamı diye tabir edilen perşembe akşamı yerde gökte ne varsa ibadet eder. (KK-1, KK-3, KK-5, KK-6)

3.2.3. Bitkilerle İlgili İnanış ve Uygulamalar

3.2.3.1. Elma

Cennet taamıdır. İnanca göre elma cennetten Hz. Ali’ye kurban olarak gelmiştir. Bu sebepten elma Alevilerde kurban olarak görülür. İki aile musahip olacağı vakit birbirlerini daha iyi tanımak için nişan süreci geçirirler. Bu süreçte Dede musahip olacak kişilere dua verir. Duadan sonra bir elma dörde bölünerek pay edilir. Bu elma kurban niteliğindedir. Taraflar o lokmayı yerler. (KK-6)

Elmanın çözü dahi yere atılmaz. Ayakla çiğnenmesi günahdır. Kabuğunun soyulması iyi değildir. (KK-1, KK-3, KK-5, KK-6) Ancak bu uygulamaya büyük ölçüde uyulmadığı görülmektedir. Bu noktada belki de şu ayırımı iyi yapmak gerekir. Lokma olarak verilen elma ve musahiplikte verilen elma ile normal günlerdeki meyve olarak tüketilen elmayı birbirinden ayırmak gerekir. Lokma olarak verilen elmanın kabuğu soyulmaz, çöpe atılmaz, yere atılmaz.

Elma ile ilgili şöyle bir anlatı tespit ettik:

Hız. Ali Selman-ı Farisî ile Dest-i Erzene gölünde karşılaşır. Hız. Ali aslan donunda Selman'ın elbiseleri üzerine yatar. Selman aslana nergis çiçeği uzatır ve aslan oradan uzaklaşır. Bu hadiseden sonra Hız. Ali Döldül'e binip yoluna devam eder. Yol- da bir çobanla karşılaşır. Selam alıp verirler. Çoban atlı kişiye kim olduğunu sorar. Hız. Ali kendisini tanıtır. Çoban Hız. Ali'ye "Ya Ali sen mi ulusun yoksa yol mu ulu?" diye sorar. Hız. Ali yol uludur diye cevap verir. Bu cevap üzerine çoban Hız. Ali'yi dara çeker. O esnada Allah, Cebrail'e emrederek "Hız. Muhammed'e git haber ver, Hız. Ali zor durumdadır, çoban dara çekti, git kurtar" demesini söyler. Cebrail Hız. Muhammed'e durumu anlatır. Hız. Muhammed çobana ne olup bittiğini sorar. Çoban durumu anlatır ve aynı suali peygambere de sorar, peygamber de Hız. Ali gibi aynı cevabı verir. Çoban Hız. Peygamberi de dara çeker. Bunun üzerine yüce Allah Cebrail'i Hız. Fatıma'ya gönderir. Hız. Fatıma gelip durumu sorar, çoban durumu anlattıktan sonra Hız. Fatıma'ya da "yol mu ulu sen mi ulusun" diye sorar. Hız. Fatıma "Yol uludur" diye cevap verir. Çoban Hız. Fatıma'yı da dara çeker. Bu durum sırası ile Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'e Allah'ın emri ile Cebrail tarafından bildirilir. Onlar da çobanın sorusuna aynı cevabı verirler. Bu olay neticesinde Allah, Cebrail'e "Cennette bir elma var gidip cennetin bekçisi Rıdvan'dan o elmayı alıp getir, bu elma Ehl-i Beyti dardan kurtaracak elmadır." diye emreder. Cebrail elmayı tercüman (kurban) olarak getirir. Çoban, Cebrail'e de aynı soruyu sorar, Cebrail "Yol ululardan uludur ancak bu beş esmanın darda olması sebebi ile yer ile gök yerinden oynamaktadır bu elmayı Allah'ın emri ile kurban olarak getirdim, bu kişileri dardan kaldır." diyerek cevap verir. Cennetten getirilen bu elma parçalara ayrılarak dardaki kişilere yedirilir ve beş esma dardan kurtulurlar. (KK-6)

Kaynak kişi Salih Şahin Dede'den elma ile alakalı aşağıdaki deyiş kaydedilmiştir:

Kadir mevlam seni ne hub yaratmış
Ali'ye tercüman gelen elmalar
Muhammed nurundan sana nur katmış
Ali'ye tercüman gelen elmalar

Elmam seni durmaz zahitler taşlar
Kökünden keserler dalını aşlar
Günahlının günahını bağışlar
Ali'ye tercüman gelen elmalar

Elmam senin donun kırmızı giyer
Mürşitler yerler boyanı boyar
Kıymetin bilmeyen kabuğun soyar
Ali'ye tercüman gelen elmalar

Elmam senin kabuğun misk-i amber
Senden murat buldu Halil peygamber
Etin Fatıma'dır kabuğun Kamber
Ali'ye tercüman gelen elmalar

Şah Hataim vaat etti ne güzel vaat
Çekirdeğinden hâsıl oldu Düldül gibi at
Bir adın Haydar'dır bir adın Ahmet
Ali'ye tercüman gelen elmalar

Hz. Ali'nin atı Düldül elmanın çekirdeğinden meydana gelmiştir. (KK-6)

3.2.3.2. İncir, Dut ve Ceviz

Bu üç meyve ile ilgili şöyle bir rivayet mevcuttur:

Hz. Âdem ile Havva yasak meyveden yediklerinde mahrem yerleri birbirine görünmüştür. Âdem ile Havva örtünmek için ağaçlara doğru koşmuşlar ancak hiçbir ağaç onlara yaprak vermemiştir. Âdem ile Havva'ya incir, dut ve ceviz yaprak uzatmıştır. Allah da incire, hep virane yerlerde bitesin, kullarımda kafana vurarak yemişinden yesin demiştir.³ Cevize, kıyamete kadar kafandan tokmak eksik olmasın, kullarım yemişlerini döve döve alsınlar demiştir. Dut ağacına ise kıyamete kadar inleyesin demiştir. Bu sebepten dut ağacının sazı (bağlaması) güzel ses çıkarır. En iyi bağlama dut ağacından yapılır. (KK-6)

Aleviler için bağlamanın ayrı bir önemi olması –telli Kur'an olarak ifade edilir– bu anlatı ile pekiştirilmiş olmaktadır.

3.2.3.3. Soğan, Sarımsak ve Biber

Soğanın lezzeti Hz. Muhammed'in ağzının lezzetidir. Acısı ise yılanın zehridir. Aynı inaniş sarımsak içinde geçerlidir. Soğan Muharrem ayında kesilmez. (KK-2, KK-4, KK-6)

Bu inanişin temelinde şöyle bir anlatı anlatılmaktadır:

Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye göç edeceği zaman Hz. Ali'yi kendi yerine yatağına yatırır ve kendisi gece vakti yola koyulmak ister. Müşriklerin uyanık olduğunu gören peygamber Allah'a el açarak Yasin Suresinin 9. ayetini okur⁴ ve müşriklerin gözleri bulut ağızları kilit olur. Bu yolculukta Hz. Muhammed'in yanında bir de cariyesi vardır. Hira mağarasına ulaştığında Hz. Muhammed dinlenmek için uyur. Bu esnada mağaraya bir yılan girmeye çalışır. Cariye yılanın içeri girmemesi

için üzerindeki elbiseleri çıkararak yılanı set kurmaya çalışır. Yılan bu setleri delerek içeri girmeye zorlar. En sonunda kadının iç çamaşırları kalır. Kadın Allah'tan ve Hz. Muhammed'den utandığı için o kıyafetlerini çıkaramaz yılan kadının avucunun içini sokar. Yılanın sokmasından sonra Hz. Muhammed'e yaklaşan kadının gözünden bir damla yaş peygamberin yüzüne düşer ve peygamber uyanır. Neler olup bittiğini sorar. Kadın durumu anlatır. Yılan dile gelerek başına gelenleri Hz. Muhammed'e anlatır. Yılan "Ben Hz. Süleyman devrinden kalma bir yılanım. O dönemde Süleyman peygambere karşı bir hata yaptım ve düşkün oldum.⁵ Benim bu düşkünlüğümün kalkması için Süleyman peygamber ahir zaman nebisini bu mağaranın önünde beklemen gerektiğini ve düşkünlüğümün son peygamber tarafından kaldırılacağını bildirdi. Ben de sizi beklemekteydim size zarar vermek niyetinde değilim der. Hz. Peygamber kadının elindeki zehri çıkartarak yere tükürür ve bu esnada yerden soğan, sarımsak ve biber çıkar. (KK-6)

3.2.3.4. Üzerlik Otu

Hızır Ali bir savaşta atı Döldül'ü bir ota bağlamıştır. Hz. Ali'nin çevresindeki kişiler "Ya Ali ne yaparsın o ot atımı zabteder mi?" diye sorarlar. Hz. Ali "O ot, yüz erden kuvvetlidir." diyerek cevap vermiş. Yüzerlik ismi buradan gelmektedir. Üzerlik halk ağzında yüzerlik olarak söylenmektedir. (KK-2, KK-8)

3.2.3.5. Arpa, Buğday ve Nohut

Bu bitkilerle ilgili inanış Hızır inancı ile bağdaştırılmıştır. Hızır orucundan sonra arpa, nohut ve buğdayın unundan helvaya benzeyen ponut isimli yöresel bir yemek yapılır. İnsanlara dağıtılır. Bunun yapılmasının amacı ise Hızır'ın atına yem olacağı düşüncesidir. (KK-2, KK-5, KK-7)

3.2.3.6. Tevek

Tevek yaprağı Hz. Fatıma'nın gözyaşından oluşmuştur. (KK-6) Ruhlar âleminde Hz. Hüseyin Kerbela'da başına gelecekleri görür ve göğsünü gök kubbeye dayar. Bu gök kubbenin içinde Hz. Fatıma vardır. Hz. Fatıma'da bu durumları görünce Allah'a yalvarır. Ey Allah'ım "Âlem yaratacağın, âleme âdem yaratacağın, kubbeyi arzı kuracağını, birtakım şakilerde evladım İmam Hasan'ı zehir ile İmam Hüseyin'i de Kerbela'da 73 yakını ile 73 yerinden hançer yarası 24 yerinden ok yarası ile şehit edecekler, bunların yasını göremeyenlere de bu yası nasip eyle." deyip bir ah çeker. Ah çektikten sonra gözünden iki damla yaş düşer. Bu gözyaşları Hz. Hüseyin'in göğsüne düşer. O esnada Hz. Hüseyin'in göğsünde bir çukurluk meydana gelir. O çukurun içinde de iki tane tevek yaprağı meydana gelir. (KK-6)

Fatma Ana özün dara çekince
Gözünün yaşından sel olmadı mı?
Ah edip gözyaşın yere dökünce
Üzüm göğeri de dal olmadı mı?

3.2.4. Hayvanlarla İlgili Halk İnanış ve Uygulamaları

3.2.4.1. At

Anadolu Aleviliğinde at ile ilgili inanışlar daha çok Hz. Ali'nin atı Düldül ile ilgilidir.

Düldülün elmanın çekirdeğinden meydana geldiğini yukarıda ifade etmiştik.

Hz. Ali'nin atı ile ilgili inanışları Alevi ve Sünni topluluklarda ortak payda olarak görmekteyiz.

“Bugün Anadolu'nun hemen her tarafında üzerinde Hz. Ali'nin atının ayak izleri bulunduğu söylenen ve bu yüzden takdis ve ziyaret olunan birçok kayalara rastlanmaktadır. Amasya'da Çoban Dede tarafında; Edremit'te Duradağı üzerinde; Mudurnu'da Akkaş Köyü'nde; Kayseri yakınlarındaki bir tepede; K. Maraş-Elbistan yolu üstünde vs. çevre halkı buraları ziyaret ederek şifa aramakta ve adaklar adamaktadırlar” (Ocak, 2015:126).

3.2.4.2. Keklik

Kınalı keklik makbul sayılmaz. O, Hz. Hüseyin'in kanının üzerinde eşinmiştir. Bu yüzden ayakları kana bulanmıştır. (KK-6)

“Halk inançlarına göre, çil keklik makbul iken kınalı keklik makbul değildir. Çil keklik çıkardığı ses ile Yezit'in askerlerinden Hz. Hüseyin'i saklar, korumuş olur. Bu arada kavak ağacı ya(ı)kılır, Hz. Hüseyin'i içine alır. Bunun için çil keklik avlanılmaz. Kınalı keklik ise Hz. Hüseyin'in kanının üzerinde eşinerek Yezit'e yardımcı olmuş olur. Bunun için gagası ve tırnakları kırmızıdır” (Kalafat, 2006: 59).

3.2.4.3. Tavşan

Alevi toplumu tavşan yemez. Tavşanın kafası kediye, kulağı eşeğe, ayakları köpeğe, burnu fareye, kuyruğu domuza benzer. Tavşan hayız görür. Vücudunun büyük bir bölümü kandan oluşmaktadır. Ayrıca tavşanın Muaviye'nin kedisi olduğuna inanılır. (KK-1, KK-2, KK3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

3.2.4.4. Katır

Hz. İbrahim ateşe atıldığında ateşe odun taşımıştır. Ayrıca İmam Zeynel Abidin'in katırın kuyruğuna bağlanarak şehir şehir gezdirildiğine inanılmaktadır. Bu eylemi hiçbir hayvan gerçekleştirmemiş ama katır gerçekleştirmiştir. Eskiler “katır kazancı haramdır” demişlerdir. (KK-3, KK-6)

3.2.4.5. Horoz ve Tavuk

Horoz için Aleviler de Cebrail tabiri kullanılır. Tokat bölgesi Alevilerinde muşahip olmak için iki aile anlaşığında ilk önce horoz kesilir. Buna “Cebrail kesme” denir. Horoz ve tavukla ilgili şöyle bir rivayet derledik:

Âdem ile Havva birbirlerinden ayrı düştüklerinde yalnız bir başlarına kalmışlardır. Yüce Allah bir gün Cebrail'e "Havva'nın yanına git onun oyalanması için canının sıkılmaması için bir şey ver" diye emir vermiş. Cebrail, Havva'nın yanına gitmiş ve kolundaki tüylere dokununca horoz ve tavuk meydana gelmiştir. Horozun ve tavuğun kadınlara yakın olmasının sebebi budur. Horoz'un Cebrail olarak anılmasının sebebi Cebrail tarafından yaratıldığına inanılmasıdır. (KK-6)

Cem ibadetinde erkâna uygun davranmayan kişilere sitem kesilirmiş. Genellikle bu sitem (ceza) bir "cebrail" (yani horoz veya tavuk) kesilmesi şeklindeymiş. (KK-6, KK-8)

3.2.4.6. Güvercin

Masumluğun, barışın, haberin sembolüdür. Hacı Bektaş Veli'nin güvercin dönünde Anadolu'ya gelmesi sebebi ile güvercin Aleviler için önemli bir hayvandır. Kafeste beslenmez, öldürülmez. (KK-4, KK-6,)

"Güvercin vurulunca gözünden yaş akar ve yüzü (göğsü) kibleye dönük olarak yere düşmüş. Pir evinde güvercinler Hazret-i Pirin kubbesine konmazlar, üzerinde çevresinde dönerek uçarlar. Bu da denenmiştir" (Noyan, 1987: 217).

3.2.4.7. Turna

Türkler, Müslümanlığı kabul ettikten ve tasavvuf, Yesevîlik ile Türk hayatına girdikten sonra eski kültürlerle beslenmiş inançlar yeni bir renk ve şekil almaya başlamıştır. Tasavvufa göre kuşlar, gönülden gönle haber, makamdan makama sırt taşırlar. Dervişlerin rûhu, uyku sırasında kuş şekline girip manevî makamları dolaşır. Alevî ve Bektaşîler de ezelden ebede giden yolda turnayı, eski Türk inanışının tesiri ile kendi prensipleri içinde değerlendirmişlerdir (Elçin, 1997: 70).

"Zengin bir kültür birikimine sahip, yaşayan en önemli inanç sistemlerinden biri olan, kaynağını İslam öncesi Türk inançlarından ve İslamiyet'ten alan Alevîlik ve Bektaşîlik anlayışında da 'turna' motifi, kendi prensipleri içinde yorumlanarak bir kullanım alanı bulur. Bu kültürle yetişmiş şairlerden biri olan Pir Sultan Abdal'ın, birçok şiirinde 'turna' motifine rastlamaktayız. Pir Sultan'ın deyişlerinde geçen 'turna'; inanç yapısıyla, felsefesiyle, bakış açısıyla, algılarıyla kendi prensipleri içerisinde geniş bir kullanım alanına sahiptir" (Pınar Kuzu, 2018: 115).

Hız. Ali'nin avazıdır. Çok dertli öter. Uzak diyarlardan haber getirir. Bu hususta şöyle bir dörtlük vardır: (KK-1, KK-8, KK-6)

Hazreti Şahın avazı
Turna derler bir kuştadır
Bakışı aslında kaldı
Döğüşü dahi koçtadır

3.2.5. İklim ve Tabiat Olayları ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Bir anda kasırga oluşursa “Ali burada, Ali burada” denilir. Bu sayede kasırga uzaklaşır veya son bulur. (KK-2)

3.2.6. Muharrem Ayı ile İlgili Halk İnanış ve Uygulamaları

Aleviler için Muharrem ayının ayrı bir önemi vardır. Bu ayda Alevi toplumu on iki gün oruç tutar ve matem çeker. Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin’in bu ayda şehit edilmesi sebebi ile zevkten eğlenceden uzak durulur. Kerbela olayının Muharrem ayında yaşanması ile birlikte bu aydaki tutulan oruç sadece oruç olmaktan çıkmış, yas hâline dönüşmüştür.

Muharrem ayının önemi ile ilgili Salih Şahin şöyle bir rivayet nakletmiştir:

Hz. Musa hal dili ile Allah’la konuşurken “Ey Allah’ım! Aylardan bir ayını hub (güzel) görürüm, o ayı bana nasip eyle” der. Yüce Allah, Musa’ya “Ey Musa! O ay Muharrem ayıdır. O ayı Hz. Muhammed’in ümmetine bahşeyledim. Hz. Hüseyin’in yasını çekecek kişilere verdim” diye buyurur. Hz. Musa bunun üzerine “Benim nasibime ne düşmüştür?” diye sorar. Allah, “Senin nasibine ise benim için kesilen kurbanların çobanlığı yapmak düşmüştür.” diye buyurur. (KK-6)

Bu anlatıdan da gördüğümüz gibi Aleviler için Muharrem ayı ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bu ayın oruç ayından ziyade yas ayı olması birtakım inanç ve uygulamaları beraberinde getirmiştir.

Muharrem ayı ile ilgili tespit edilen halk inanışları ve uygulamaları şunlardır:

Muharrem ayında hastalar istisna olarak mümkün olduğunca su içilmez. (KK1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Canlı renkler giyinilmez. Genellikle koyu renkler tercih edilir. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Kente göçmeden önce zaruri sebepler olmadıkça on iki gün boyunca banyo yapılmazmış. Fakat kentleşme ile birlikte bu inanış terk edilmiştir.(KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Bu ayda tıraş olunmaz. Günümüzde iş, okul vs. sebepler ile tıraş olma zorunluluğu olduğu için bu inanış da kimileri için uygulanamaz olmuştur.(KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Her türlü zevkten, eğlenceden uzak durulur. Düğün, kına, sünnet, nişan yapılmaz.(KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Damağa zevk verecek tüm yiyeceklerden uzak durulur. Özellikle tatlı yenmez. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Ölümü düşündürdüğü ve damağa ayrı bir tat verdiği için bu ayda et yenilmez. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Kente gelmeden önce yeşil bitkilerin hiçbirisinin başı kesilmezmiş. Bu kurala günümüz kentlerinde uyanlar olmakla birlikte uymayanların sayısı daha fazladır. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Yine kente gelmeden önce bu ayda çamaşır yıkanmazmış. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Aşure içerisine konulan buğday yarması, fındık, ceviz, incir, kayısı, elma vb. meyveler yenmez. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Bu ay içerisinde özellikle herhangi bir canlıya kıyılmaz, zarar verilmez. Kan akıtılmaz. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Soğan kesilmez. Muharrem ayı öncesinden hazırlanan soğan yenilebilir. Soğan kesilmemesinin sebebi soğanın başının bulunduğu ve bu başın kesilmesinin “baş kesme” olayını düşündürmesinden dolayıdır. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Yumurta canlıya dönüşme ihtimali olduğu için yenilmez. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Oklava ile hiçbir şey açılmaz. Örgü örülmez. (KK-2, KK-8)

Kente gelmeden önce Muharrem ayında televizyon izlenmez, radyo dinlenmezmiş. Günümüzde ise televizyon izlenmekte ve radyo dinlenilmektedir. Görüştüğümüz kişiler içerisinde bu kurala uyan yaşça büyük kişiler varsa da genel itibari ile bu kural artık uygulanmaz olmuştur. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Muharrem ayında aynaya bakılmaz. Aynalar ters çevrilir. Çevrilmezse de aynanın karşısında saç tarama ve süslenme yapılmaz. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Bu ay içinde yeni elbise dikimi ve giyimi yapılmaz. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

El işi, el örgüsü yapılmaz. İğne tutulmaz. İlmek atılmaz. Kirman kullanılmaz. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Köylerde yeşil/canlı olan yiyeceklerin başı kesilmez ve yenilmezmiş. Ancak günümüzde –kente göçtüğünden sonra– yenmeye başlanmıştır. Bu kurala dikkat eden kişiler de mevcuttur. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Kurban kesme gücü olan herkes on ikinci gün sonrası İmam Zeynel Abidin’in Kerbela’ dan sağ kurtulmasına şükretmek için kurban keser. Günümüzde cemevlerinde

herkesin gücünün yettiği kadarı ile verdiği paralarla toplu kurbanlar kesilmektedir. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Aşure Muharrem orucunun son günü pişirilir. Pişirilen aşure yedi kapı komşuya dağıtılmalıdır. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Muharrem ayında aşure pişmeyen evin bereketi olmaz. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Aleviler için Muharrem ayı matem ayıdır. Bu sebeple birden fazla kural ortaya çıkmıştır. İnsana zevk verecek tüm şeylerden kaçınılmış. Böylece Kerbela günü ve olayı hissedilmeye çalışılmıştır.

3.2.8. Nevruz ve Hıdrellez ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Nevruz Farsça bir kelime olup yeni gün anlamına gelir. Kışın bittiği baharın başladığı ve tabiatın uyandığı gün olarak kabul edilir. Bu yaşanan mevsim değişikliği insanların çeşitli inanış ve uygulamalar geliştirmesine etken olmuştur.

“En ilkel dönemlerden itibaren insan içinde doğduğu çevre de dâhil olmak üzere, varlığın sırrını, oluşumun nedenini aramış, bu nedenle inanca bağlı olarak kutsalın ve büyüünün temelleri atılmıştır. Doğayı tam çözemeyen ilkel topluluklar onun gücü karşısında onunla barışık olma gereğini duymuş, doğaüstü güçlerden yararlanma yolları aramış, onları yönlendirmeye çalışıp yaşadığı zorluklara çözüm aramıştır” (Artun, 2013: 308).

Her dönemde, her toplumda mevsim değişiklikleri törenlerle kutlanmış ve çeşitli pratikler uygulanmıştır. 21 Mart günü tabiatın uyandığı, üremenin başladığı, gecenin ve gündüzün eşitlendiği gündür. Tabiattaki bu değişimin getirdiği bereket ve bolluk, tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlarda sevinç ve minnetle karşılanmıştır. Doğal olarak bolluk ve berekete şükür etme adına birtakım uygulamalar ve inançlar oluşmuştur.

M. Öcal Oğuz'a göre “Nevruz uygulamalarının başkahramanı yine Hızır'dır. Nevruz'u anlamlı kılan, Hızır'ın gelişidir. Hızır, bu gelişle bolluk, bereket, zenginlik, saadet ve sağlık getirecektir, soğuğu götürecektir, iyiliği getirecek, kötülüğü götürecektir. ...Hıdrellez adını Hızır'dan alan bir yılbaşı kutlamasıdır. Bu yılbaşının da ekseninde Hızır ile ilgili inanışlar vardır” (2013: 123).

Nevruz Türkler için Ergenekon'dan çıkışın günüdür. Bu günde demir dövülür, ateşin üzerinden atlanılır. Alevi toplumu için ise –tamamı olmasa dahi– Nevruz daha farklı bir içeriğe sahiptir. Bu gün Hz. Ali'nin doğduğu gün ve Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evlendiği gündür. Bu günde cem ibadeti yapılır, dualar edilir. Bazı yörelerde cemlerde ballı süt ve elma dağıtımı yapılır. Özellikle kentlerde cemevlerinin artması ile 21 Mart günleri cem ibadeti ile birlikte ballı süt dağıtımı yapılmaktadır. (KK1, KK3, KK6)

Hıdrellez'in Şubat ayında orucu tutulur. Bu oruç 3 ile 7 günler arasında değişir. Mayıs ayında ise bayramı yapılır. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Hızır orucunda (Şubat ayında) ve Hıdrellez günü Hızır'ın geldiğini anlamak için bir tepsi içerisine un konulur ve ortalığa bırakılır. Sabah bu unun üstünde el veya ayak izleri görülürse Hızır'ın o eve uğradığı düşünülür. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Eskiden bu günde cem ibadeti yapılırdı. Şimdi ise kentlerde Hıdrellez haftasına denk geline perşembe günü cem muhabbetinde Hıdrellez'den bahsedilir. Dualar okunur. Cemler Hıdrellez günü niyetine yapılır. (KK-6)

3.2.9. Sayılarla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Sayılar Türk toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Sayıların önemi ve işlevine baktığımızda arkasında dinî bir işlevin olduğunu görmekteyiz.

“İslam dininde bazı sayılar kutsal özellikler taşır. Bir, üç, dört, beş, yedi, dokuz, on iki, kırk vb. sayıların dinî bakımdan çeşitli anlamları bulunmaktadır” (Artun, 2013: 379).

Sayılarla ilgili tespit edilen halk inanış ve uygulamaları şunlardır:

Üçler Alevi inanç sisteminde Allah'ı, Hz. Muhammed'i ve Hz. Ali'yi temsil eder. Bu temsiliyeti Hristiyanlıktaki teslis inancı ile aynı olduğunu savunanlar mevcuttur. Alevilikteki bu üç sayısı üçleme anlamına gelmez. Alevilikteki üçler sırası ile Allah/Tevhit-Nübüvvet-Velayet kavramlarını içinde barındırır. Nübüvvet makamı peygamberliği, velayet kavramı veliliği temsil eder. (KK-6)

Alevilikte beşler ifadesi Ehl-i Beyti ifade eder. Bu beş kişi Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Yediler bir makamdır. Nefsin yedi mertebesini aşanların makamıdır. (KK-1, KK-4, KK-6)

On iki sayısı Aleviler için 12 İmamları ifade eder. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

On dört sayısı da Aleviler için önemlidir. Henüz küçük yaşta şehit edilen Peygamber torunlarını ifade eder. (KK-1, KK-4, KK-6)

17 sayısı Aleviler için önemlidir. Hz. Ali 17 kişiye kemerbest sarmıştır. Bu kişilerden ikrar almıştır. (KK-1, KK-4, KK-6)

Alevilerde 40'lar bir makamdır. Bu makam mürşit-i kâmillerin ve insan-ı kâmillerin makamıdır. (KK-1, KK-6)

40 sayısı değişimin ve dönüşüm sembolüdür. (KK-6)

3.2.10. Diğer Halk İnanış ve Uygulamaları

Su vermeyen kişi makbul sayılmaz. Düşmanda olsa su esirgenmez. Su vermeyen Yezit'tir. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Toplumda Dedelerin beddualarından korkulur. Bir Dede beddua etmemeli. Eğer etmiş ise o beddua yerini bulur inancı hâkimdir. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Musahipli kişilerin çocukları birbirleri ile evlenemez. Hatta yedi göbek geçene kadar evliliğe izin verilmez. (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8)

Kana kana su içmek günahtır. Suyu içtikten sonra “oh be” demek günahtır. (KK-6)

Aleviler genellikle “afiyet olsun” ve “ziyade olsun” demezler. İnanışa göre Kerbela'da Yezit ordusu birbirlerine su vererek afiyet olsun demiştir. Ziyade ise Kerbela olayında Yezit ordusunun başında olan İbn-i Ziyad'ın isminden gelmektedir. (KK-1, KK-3, KK-6)

Pişen sütün köpüklerinin üflenmesi doğru bir eylem değildir. (KK-2, KK-3, KK-6)

Bu inanışın sebebini kaynak kişi şöyle anlatmıştır:

Mervan bir gece rüyasında kible tarafından gelen bir ejderha görür. Bu ejderhanın ağzından ateşler çıkmaktadır. Ateşin bir parçasının şehri yaktığını bir parçasının da kendisini yaktığını gören Mervan müneccimleri çağırır ve rüyasını yorumlatmak ister. Müneccimlerin hiçbiri rüyayı yorumlayamaz; “Bu rüyayı yorumlasa yorumlasa imamlar neslinden biri yorumlar.” diye bilgi verirler. Mervan “Kimdir bu imamlar neslinden olan kişi?” diye sorar. Müneccimler “Hz. Hüseyin'in oğlu İmam Zeynel Abidin'dir.” derler. Mervan zindana adamlarını gönderir ve İmam Zeynel'i çağırır. İmam'a bir rüya gördüğünü ve bu rüya hakkında bir malumat vermeden rüyasını yorumlamasını ister. İmam ben senin rüyayı yorumların ama sen beni şehit edersin der ve Mervan yemin etse de inanmaz rüyayı yorumlamaya başlar. Rüyanda sizin üzerinize gelen ejderha benim evladım Muhammed Bakır'dır. Benim evladım senin başına on iki tane çivi çakarak seni öldürecek der. Bu sözler üzerine Mervan hemen emir veriyor ve İmam Zeynel Abidin'i katırlara bağlıyorlar ve şehit ediyorlar. Katırlardan başka hiçbir hayvanın ayakları yürümüyor. İmam Zeynel zamanın birinde Ebü'l-Vefâ'nın kızına bir lokma verir bu lokma neticesinde İmam Bakır dünyaya gelir. Mervan, İmam Zeynel Abidin'i şehit ettirdikten sonra müneccimlere emir verir ve bu çoğun doğup doğmadığını öğrenmek ister. Müneccimler remil atarak bakarlar, çoğun dünyaya gelmediğini söylerler. Mervan hamile tüm kadınların karınlarını yardırır. Allah, İmam Bakır'ı Ebü'l-Vefâ'nın kızının karnında sır eyler kimseler anlayamaz. Daha sonra müneccimler tekrar bakarlar ve çoğun dünyaya geldiğini söylerler. Mervan çoğun ne-reye gittiğini sorduğunda müneccimler “bakır deryası”na gittiğini söylerler. Ülkede

ne kadar bakır kazan, kap var ise alt üst ediyorlar. Çocuğu bulamadıklarında bakır deryasından da çıktığını anlıyorlar. Bu sırada adamlar çocuğu ararken Ebü'l-Vefâ'nın kızı bakır kazanında çamaşır yıkamaktadır. Anne, Allah'a sığınarak çocuğu süt deryasına gizler. Ardından yine remil atarlar ve çocuğun bu defa süt deryasında olduğunu görürler. Bu defa da ülkedeki tüm kazanlarını yoklarlar. Bir yerde kaynayan süt kazanı görürler o esnada süt kabarcıklar çıkararak köpüklenir. Adamlar İmam Bakır'ı o kazanın içinde göremezler. Bunun üzerine müneccimler İmam Bakır'ın sır olduğuna kanaat getirirler ve hiçbir yerde bulamazlar. Bu sebeple kaynayan sütün köpüğünü üflemek günahdır. Ayrıca sadece süt değil herhangi bir yemek taşarken de üflemek doğru değildir. (KK-6)

Salı günü Ali günüdür. (KK-2, KK-3, KK-6, KK-8)

Güzel olana göz ağrısı yakışır. Bu inanışın temelinde Hz. Ali'nin Hayber'in fethine göz ağrısından dolayı katılamayıp daha sonra Hz. Muhammed'in çağırması ile gelip Hayber'in fethinin ona nasip olması yatmaktadır. (KK-2)

Rüyada bir Dede (Seyyid) görmek rahatlık getirir. Rüyasında Dede'yi görenler bir lokma yaparak Dedenin evine gelirler. (KK-1, KK-6)

4. Sonuç

Anadolu sahası Türk halk inanışlarının menşei meselesinde Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklarının inanç ve kültür dünyalarını dikkate alarak yaptığımız bu çalışmada ulaştığımız veriler bize gösterdi ki Alevi-Bektaşî inancına mensup toplulukların İslam yorumları ve algılamaları bazı Türk halk inanışlarından etkilenmiştir. İslam öncesi Türk kültürünün farklı özellikleri bugün Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklarda canlı olarak yaşadığı bir gerçektir. Anadolu Alevilerinin özellikle siyasi sebeplerden ötürü merkezden uzak yaşamaları, kapalı bir toplum olmalarına sebebiyet vermiştir. Bu kapalılık nedeniyle de Anadolu'da yaşayan diğer toplumların kültürleri ile sınırlı bir etkileşime girmiştir.

Eski Türk inanışlarının evirilerek İslamiyet'in içerisinde de varlığını devam ettirmesi hem Sünni hem de Alevi-Bektaşî topluluklarda görülmektedir. Ancak bu evirilme canlılığını koruyan eski Türk halk inanışlarının yanı sıra İslamiyet'i kabul ettikten sonra yaşanan siyasi olaylar, İslam dininin Türkler tarafından farklı kanallardan da etkilenecek farklı yorumlanmasına ve algılanmasına sebebiyet vermiştir. Bu farklılaşmayı Türk halk inanışlarında da görmekteyiz.

Yukarıda değişik başlıklar altında derlediğimiz halk inanışların birçoğu mitolojik anlatılar içerirken birkaçı da tarihte yaşandığına inanılan olaylardan kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra İslam tarihinde önemli şahsiyetler olarak kabul edilen başta Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin (Ehl-i Beyt), on iki imam, Hacı Bektaş Veli gibi isimler Alevilerce ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Bu şahıslar toplumun her alanında aktif bir konumda olmuştur.

Çalışmamızda ulaştığımız veriler sonucunda Alevi-Bektaşî toplumunun mitolojik dünya görüşüne dair bilgilere de ulaştık. Birçok anlatının köken (etimolojik) mitleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Derlediğimiz kimi verilerin hayvanlar, bitkiler ve aylarla ilgili mitolojik anlatılar içermesi Alevi-Bektaşî mitolojik dünya görüşünü yansıtmaları açısından da önemlidir.

Derlediğimiz halk inanışlarında eski Türk halk inanışlarına dayandırmayacağımız birçok unsur İslamiyet'in kabulü ve İslamiyet'in Türkler arasında farklı yorumlanmasından sonra oluşan kültür ve inanç dünyası ile ilgilidir. Örnek olarak; kaynayan sütün köpüklerinin üflenmemesi, muharrem ayının önemi, dut ağacından yapılan bağlamanın daha iyi ses çıkarması, elmanın kurban olması, katırın hoş görülmemesi, keklığın hoş görülmemesi, soğan, sarımsak ve biberin acı olmalarının nedenleri; üç, beş, on iki, on dört, on yedi sayılarının Alevi terminolojisindeki önemi vb. halk inanışlarının menşei Anadolu Aleviliğinin İslam yorumu, algısı ve İslami şahsiyetlere duyulan ayrı ilgi ve mitolojik dünya görüşlerinden kaynaklanmaktadır.

Sonnotlar

- 1 Bu konu için bkz. Fırlalı, E.R. (1994), Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşîlik Eröz, M. (2014), Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik. Eröz, M. (1992), Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik Bektaşîlik. Ocak, A.Y (2015), Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri.
- 2 Beş isim ifadesiyle Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin yani Peygamberin Ehl-i Beyt'i anılmış olur.
- 3 Kitâb-ı Mukaddes Yaratılış 3/7 bölümünde "İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yapraklarını dikip kendilerine önlük yaptılar" ifadesi geçmektedir.
- 4 Önlere bir set, arkalarına da başka bir set çektik Böylece onları kuşatıp sardık; artık onlar göremezler.
- 5 Düşkünlük Alevi inancının toplumsal düzeni sağlamak için geliştirmiş olduğu sosyal hukuk düzenidir.

1. Sözlü Kaynaklar

- (KK-1) Abbas, Şahin: 1943, ilkokul, emekli, 12.01.2017, Atakent Mahallesi
 (KK-2) Güllü, Şahin: 1962, ilkokul, ev hanımı, 18.2.2017, Halkalı Mahallesi
 (KK-3) Halil, Salman: 1951, ilkokul, emekli, 05.2.2017, İstasyon Mahallesi
 (KK-4) Hüseyin, Uzun: 1963, ilkokul, emekli, 03.03.2017, Atakent Mahallesi
 (KK-5) Salih, Gül: 1942, ilkokul, emekli, 12. 02. 2017, İnönü Mahallesi
 (KK-6) Salih, Şahin: 1960, ilkokul, serbest meslek, 15.02.2017, Halkalı Mahallesi
 (KK-7) Sıtkı, Güçlü: 1954, ilkokul, emekli, 06.04.2017, Halkalı Mahallesi
 (KK-8) Yeter, Öztimir: 1949, ilkokul ev hanımı, 12. 03. 2017, İstasyon Mahallesi

2. Yazılı Kaynaklar

Artun, Erman. (2013). *Türk Halkbilimi* (Gözden Geçirilmiş 10.baskı). Çukurova/Adana: Karahan Kitabevi.

Attar, Feridüddin. (2013) *Pendnâme*. Ter. M. Ali Özkan. İstanbul: Semerkand Yayınları

Ayverdi, İlhan. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (2. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Boratav, Pertev Naili. (2013). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Elçin, Şükrü. (1997). “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi” *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 63-75.

Eröz, Mehmet. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

___. (2014) *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik* (3.baskı) İstanbul: Ötügen Neşriyat.

Eyuboğlu, İsmet Zeki. (2014) *Anadolu İnançları*. İstanbul: Derin Yayınları.

Fırlıklı, Ethem Ruhi. (1994). *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları

Hakkı, İsmail (Erzurumlu). *Marifetname*. Erişim: 10 Şubat 2017, <http://www.veyselkarane.tv/FileUpload/bs642888/File/marifetname.pdf>.

Işık, Caner ve Ezgi Aydın. (2018). *Horasan Erenlerinden Hüsem Dede ve Hüsem Dede Ocağı*. İzmir: Tibyan Yayıncılık.

İnan, Abdülkadir. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

___. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar* (8.baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kalafat, Yaşar. (2006). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri* (5.baskı). Ankara: Ebabil Yayınevi.

___. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Ulucanlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kumartaşoğlu, Satı. (2015). “Fatma Ana Üzerine Anlatılan Efsaneler” *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.3, S 6, 106-115.

Melikof, Irene.(2015). *Uyur İdik Uyardılar Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları

Noyan, Bedri. (1987). *Bektaşilik Alevilik Nedir?* (Genişletilmiş 2.baskı). Ankara: Sanat Kitabevi.

Ocak, Ahmet Yaşar. (2015). *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Oğuz, M. Öcal. (2013). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halk Bilimi* (2.baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Pınar Kuzu, Fatma. (2018). “Pir Sultan Abdal’ın Şiirlerinde Turna Motifi” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S 88, 111-122.

Şişman, Bekir. (2000). “Anadolu’da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma” *Milli Folklor Dergisi*, S 46, 104-108.

